

Jaargang 48 / 2020-2

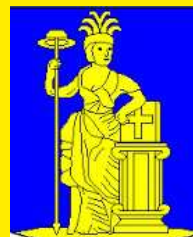

September 1944 - Evacués uit Arnhem op weg naar Ede. Zie pagina 3 e.v.

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede
Verschijnt viermaal per jaar

HISTORIE naar TOEKOMST

WIJ DIGITALISEREN:

*(oude) foto's
dia's en negatieven
video's en 8mm films*

www.FotoVideoEde.nl | 0318-616414 | service@FotoVideoEde.nl

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Verf Hout Wandplaten Behang
Raamdecoratie Gereedschap IJzerwaren Electra

Dit alles natuurlijk bij:

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL.(0318) 611680

Wij geven u een deskundig advies, zagen voor u en bezorgen gratis

OPTIEK SLOOF

Grotestraat 62 Ede

0318 - 64 04 79

info@optieksloof.nl

www.optieksloof.nl

DE ZANDLOPER

Van het Bestuur

De eerste Zandloper door onze nieuwe drukker is, ondanks enkele aanloopproblemen met de adressering en in het colofon, goed ontvangen.

Sinds de vorige Zandloper brak het corona-virus uit en werd al het actieve verenigingsleven stilgelegd. Op 9 maart was er nog net een bustocht door de gemeente met vertegenwoordigers van de oudheidkundige verenigingen langs de musea met een expositie over Ede 75 jaar bevrijd. Heel toepasselijk eerst langs het museum Vliegveld Deelen en tenslotte eindigend bij De Smederij. Daar werd het eerste exemplaar van *Ede bevrijd*, een Historisch Cahier gericht op de groepen 7 en 8 van de basisschool, aangeboden aan wethouder Hester Veltman. In het cahier staat voor ieder dorp van de gemeente een specifiek bevrijdingsverhaal. Op onze website ziet u de mooie foto van de expositie van het

Uitgave van de Vereniging Oud Ede

jrg 48 nr. 2 - mei 2020

Van het Bestuur	1
Uitstel Algemene Ledenvergadering	2
Evacués in Ede	3
De dominee en de SD-er	15
Familie De Nooy: Rie en Jan Arnold	21
75 Jaar geleden: Biocentrale in Ede	27
Doos 21: 1945	29
Colofon	32

HME in Cultura. Helaas werden dus alle musea tot nader order gesloten en vervielen de educatieve bijeenkomsten voor de groepen 7 en 8 met niet alleen het Historisch Cahier, maar ook met de driedimensionale bril waarmee je zittend in een tank de bevrijding van Ede (of Lunteren of Otterlo) ondergaat. Zuur van alle voorbereidingen. Het bevrijdingsfestival en de extra luistervoorstellingen van Didi en Marcel ondergingen hetzelfde lot. De gedachte die nu leeft is dat het bevrijdingsfestival mogelijk op de geboortedag van Koningin Wilhelmina wordt gevierd of in het weekend ervoor of erna... Het zal de komende maanden blijken.

Op pagina 2 leest u dat wij de ALV van 15 april met daarna een lezing van Gerard Gijsbertsen over *Operatie Faust* moesten uitstellen. Het bestuur kiest als nieuwe

datum voor 19 augustus. Alle leden met e-mail hebben het bericht al eind maart gekregen. Mocht u vanwege corona inmiddels ook zijn aangesloten op e-mail: geef uw e-mail adres aan ons door.

Onze nieuwe website is door het virus ook in de vertraging gekomen. De voorbereidingen gaan gewoon door, maar de site wordt pas operationeel nadat onze nieuwe webmasters een mondelinge instructie cursus hebben gekregen.

Cultura is gesloten en daarmee ook het werk dat daar gedaan wordt, zoals het scannen van onze documentenmappen. Ons nieuwe scanapparaat werkt geheel naar verwachting. Het scannen is handwerk, maar al scannend leer je heel veel van Oud Ede. *Voor vrijwilligers die één of meer dagdelen per week willen scannen, is volop plaats.*

Simon van de Pol, voorzitter

Uitstel Algemene Ledenvergadering

Onze statuten bepalen (art 15-2) dat de Vereniging uiterlijk zes maanden na afloop van het verenigingsjaar een algemene ledenvergadering - de jaarvergadering - houdt waarin het bestuur verantwoording aflegt. De leden oordelen dan over het jaarverslag, de financiële verantwoording en de begroting. Vanwege het corona-virus heeft de overheid tot 1 juni alle bijeenkomsten verboden en kan de geplande vergadering dus niet doorgaan. Voor het bestuur rees daarbij de vraag of wij onze jaarvergadering kunnen verplaatsen naar een datum in juni, waarmee wij nog in die periode van 6 maanden zitten. De berichtgeving rond corona volgend hopen wij dat er in juni wel verlichting van maatregelen zal zijn, maar achten we het tegelijk mogelijk dat het coronarisico nog niet zal zijn verdwenen.

Daarom heeft het bestuur besloten de Algemene Leden Vergadering te verplaatsen naar woensdagavond 19 augustus. De jaarstukken komen een dezer dagen op de website van de Vereniging. Uitgaven ten laste van de begroting 2020 zullen wij uiterst spaarzaam en naar rato doen. Wij verwachten dat u zich hierin kunt vinden.

Leden die van mening zijn dat de ALV toch in juni moet worden gehouden, kunnen dit doorgeven via: secretaris@oudede.nl. Als zich meer dan 30 leden melden (conform art 15-4 van de statuten) is het bestuur verplicht de jaarvergadering in juni te organiseren. We zullen daar dan uitvoering aan geven, uiteraard onder het voorbehoud dat het verbod van de overheid ten aanzien van het houden van bijeenkomsten in juni daadwerkelijk is opgeheven.

Wij wensen u ondanks alle beperkingen toch een goed voorjaar en een mooie zomer toe en hopen in augustus vertrouwde en nieuwe gezichten in goede gezondheid te ontmoeten.

Evacués in Ede tijdens WO II

Organisatie van de opvang en de consequenties voor de inwoners van Ede

Patty Gronggrijp

1942: De eerste grote groep evacués

De eerste grote groep evacués verscheen in 1942 in Ede. Het waren inwoners van Den Haag en Scheveningen die hun huis

moesten verlaten in verband met de aanleg van de Atlantikwall. Het Bureau Afvoer Burgerbevolking (BAB) – een onderdeel van het Departement van Binnenlandse Zaken – regelde de evacuatie en gaf de gemeenten opdracht om voor huisvesting te zorgen.

Dit ging niet allemaal van een leien dakje. Met name evacués die zelf een evacuatieadres zochten, ondervonden problemen omdat de gemeenten aan hun kwartiergevers te kennen gaven dat met deze vrijwillig opgenomen vluchtelingen geen rekening kon worden gehouden. De directeur van het BAB benadrukt in een instructiebrief (november 1942) dat dit onverstandig is, omdat deze ‘zelfhulp’ de taak van de gemeentebesturen juist kan verlichten.

En hij eindigt de brief met: *'In verband met de vereischte huisvestingsruimte komen voor inkwartiering in de eerste plaats de beter gesitueerden in aanmerking.'*

En dit schreef dhr. Van Anraad op 15-11-1942:

Men is nu bezig met alle gepensioneerde en van hun geld levende menschen die wonen in de kust streek, te evacueeren. Zij moeten maar zelf een onderdak zoeken, en zoo dat niet kan, dan worden zij ergens onder dak ~~gebracht~~ gebracht. Menschen die wonen in een strook dicht langs de kust worden ook geëvacueerd. Sommige worden onder gebracht in de huizen van de gepensioneerde of van de renteniers, de andere gaan naar plaatsen verder het land in.

Wij krijgen nu een dame en heer in huis die ook hun woning hebben moeten verlaten. Hun meubilair wordt opgeslagen bij bode van der Linde.

Wij zijn daar vrijwillig toe over gegaan omdat, men anders later soms een huisgezin op je dak wordt gestuurd die we liever niet zouden hebben. Zij betalen voor zit en slaapkamer en gebruik van keuken, zestig gulden per maand en bovendien de helft van het electr licht en gas.

1943: Gestage toename van vluchtelingen

In januari 1943 bedroeg volgens de opgave aan de directeur van het Rijksbureau voor Huiden en Leder, die deze gegevens had ontvangen vanwege de distributie van zoolleer, het aantal evacués binnen de gemeente Ede 587. Hiervan waren er 266 ondergebracht in Ede (toen ca. 15.000 inwoners), de resterende 321 in de buitendorpen inclusief Gelders Veenendaal. (toen samen ca 24.000 inwoners). In juni was dit aantal toegenomen tot 1.322 en in november 1943 waren er 1.702: 890 in Ede en 812 in de rest van de gemeente.

In dit artikel is dankbaar gebruik gemaakt van het brievenboek van dhr. M.J. van Anraad, Arnhemseweg 78. Tijdens de oorlog schreef hij brieven aan zijn dochter in Nederlands-Indië, maar kon die niet versturen.

Naast de officiële evacués, kwamen ook anderen naar Ede. Tussen januari 1942 en juni 1943 is er sprake van een vestigingsoverschot van 1.874 personen.

De evacués werden niet in het bevolkingsregister opgenomen, maar moesten wel geregistreerd zijn om distributiebonnen te kunnen ontvangen. Bovendien konden ze dan in aanmerking komen voor uitbetaling van de vastgestelde tegemoetkomingen (kwartiergeld, inrichting woning, kosten ziekenfonds, zakgeld).

Huisvesting en met name voedselvoorziening, die ten gevolge van de inkwartiering van Duitse militairen en de algemene schaarste toch al niet eenvoudig waren, werden toen al problematisch.

Uit het brievenboek van Van Anraad 26-09-1942

Deze week hebben wij voor het eerst zelf boter gemaakt. Boter koopen buiten de distributie is vanwege de abnormale hoogen prijs niet meer mogelijk. Men neemt nu veertien gulden voor een pond boter in de smokkelhandel. Wij scheppen van de melk die ik bij de boer haal, de room, doen die in een twee liters weck flesch, laten deze staan tot de melk dik is en beginnen dan met een stampertje dat ik heb gemaakt de melk in die fesch te karnen. Het stampertje heeft dir model:

Bovendien heb ik een houten deksel op de flesch gemaakt met in het midden een gat voor het stokje. Het deksel met een paar gummiringen belemmerd he spatten.

Zie hier de flesch met karn inrichting :

Evacuatiendienst

Ede kende sinds 1943 een gemeentelijke evacuatiendienst die zich aanvankelijk vooral bezighield met de zorg voor en onderbrengen van de evacués uit het westen des lands. Ook waren in alle dorpen contactcommissies benoemd die ter plaatse de belangen van de evacués moesten behartigen.

Deze commissies bestonden uit vrijwilligers. Ze hadden vorderingsbevoegdheid en werkten met name in de buitengebieden nauw samen met de plaatselijke politie. Aan de leden van deze commissies was de taak opgedragen om de vluchtelingen op te vangen, samen met het Rode Kruis en personeel van de luchtbeschermingsdienst.

De evacués werden grotendeels bij particulieren ondergebracht, maar ook in leegstaande huizen en in schuren bij boerderijen. Een deel kwam terecht in de

B E W A R E N .

HULPVERLEENING AAN GEËVACUEERDEN

L.S.

Daar ook Uw gezin aangewezen werd voor opname van evacués, meen ik goed te doen, U er op te wijzen, dat wij, die Goddank nog in ons eigen huis en hof mogen blijven, voor hen, die alles moesten verlaten en niet weten wanneer en hoe zij een en ander zullen terugvinden, ons uiterste best moeten doen, om deze medemensen met groote liefde tegemoet te treden. Het zou ook voor U aangenaam zijn, indien U huis en hof moest verlaten, dat het U dan ook niet aan hartelijkheid zou ontbreken. Op U rust dus de plicht om alles in het werk te stellen, om deze, door nood gedwongen gasten, alles te bieden, wat maar mogelijk is, opdat zij het onaangename van deze zaak, zoo makkelijk mogelijk dragen.

Ik ben overtuigd, dat ook U tot het welslagen van dit plan zult willen medewerken en dank U dan ook namens de geëvacueerden voor de te nemen moeite reeds bij voorbaat.

Waar het te verwachten is, dat zowel kwartiergevers als geëvacueerden straks voor verschillende vragen zullen staan, geef ik U thans reeds een uittreksel uit de terzake bestaande regelingen.

Vergoedingen aan kwartiergevers

ONDERSTEUNING IN GEZINNEN AAN DERDEN.

Aan den kwartiergever wordt voor Rijk rekening kwartiergeld uitgekeerd naar het volgende tarief:

- wegens huisvesting en voeding:
voor den eersten ingekwartierden persoon f 2.00 " per dag
voor den tweeden ingekwartierden persoon f 1.75 " " "
voor elken verderen ingekwartierden persoon en
voor een ingekwartierd kind ben. 18 jaar f 1.50 " " "
- wegens huisvesting zonder voeding:
voor den eersten ingekwartierden persoon f 0.25 " " "
voor den tweeden ingekwartierden persoon f 0.20 " " "
voor elken verderen ingekwartierden persoon en
voor een ingekwartierd kind ben. 18 jaar f 0.10 " " "

voormalige werkkampen Het Schut en De Bruijnhorst. Kamp Schut bij de Schuttersteeg was gebouwd als werkkamp. In 1942 kwamen de eerste bewoners – onder wie Joodse arbeiders, die in oktober van dat jaar echter al op transport naar Westerbork gingen. In hun plaats kwamen daarna de evacués. Hetzelfde gold voor Kamp Bruijnhorst bij Ederveen.

In november 1943 is het aantal evacués gestegen tot 1.702. In die maand verschijnt van gemeentewege een boekje met instructies voor kwartiergevers *'Hulpverlening aan geëvacueerden'*. Op de eerste pagina wordt direct duidelijk dat de kwartiergevers aangewezen werden. Er was dus geen sprake van vrije aanmelding, hoewel sommigen in de hoop te kunnen kiezen toch maar uit eigen beweging hun woning beschikbaar stelden. (zie ook Van Anraad 26-11-1943).

Uit het brievenboek van Van Anraad 26-11-1943

De evacuatie naar Ede is stop gezet en een vestigings verbod is afgekondigd. Nu zegt men dat eerdaags de gepensioneerde hier, hun huizen uit moeten om plaats te maken voor personeel van het PTT. bedrijf dat vanuit den Haag in Arnhem gevestigd wordt. Als ~~gevolg~~ gevolg daarvan zijn wij er vlug toe overgegaan om vrijwillig geëvacueerde menschen in huis te nemen om zoodoende te trachten, aan zelf het huis uit te moeten, te ontkomen. Toestemming is er voor aangevraagd en gekregen.

en 18-12-1943

Onze nieuwe geëvacueerde dames zijn gekomen, de jonkvrouw is 84 jaren en de ksmenier 62 jaar oud. De oudste lijkt de jonste. In huis merken we weinig van die twee dames. De bewoners van onze straat ~~zijn~~ zijn op rij af allen voorzien van eenige oudere dames als inwonende, allen vrijwillig genomen om van de verplichte inkwartiering van geëvacueerde af te zijn. Onder de menschen die verplicht worden ingekwartierd zit van alles onder, nette maar ook zeer veel minder nette menschen

1944: het aantal evacués krijgt een enorme omvang

In maart 1944 zetten de Duitsers het eiland Tholen onder water, 234 Zeeuwen zochten hun toevlucht in Ede, daarvan kwamen 18 gezinnen (samen 109 personen) terecht in het leegstaande werkkamp 't Wijde Veld. (Nu het open terrein aan de Wijde Veldweg, even voorbij de schaapskooi.) Ze werden daar ondergebracht in vier barakken met daarnaast een kantine die tevens als school en als winkeltje diende. In een andere barak werd centraal gekookt en bevonden zich het waslokaal, de toiletten en de machinekamer. (Het kamp pompte zelf water op, en bezat een generator voor de elektriciteitsvoorziening.)

Intussen nam ook het aantal onderduikers gestaag toe: Joden, mannen die aan de Arbeidsinzet in Duitsland wilden ontkomen, verzetsstrijders die gezocht werden, piloten etc.

Na de mislukte Operatie Market Garden, die op 17 september 1944 startte met het bombardement op Ede, lieten de Duitsers de gehele zuidelijke Veluwezoom ont-ruimen. Op zaterdag 23 september werd het bevel gegeven dat alle inwoners van Arnhem (ruim 90.000 personen) uiterlijk maandagavond de stad verlaten moesten hebben.

Evacués uit Arnhem op weg naar Ede, september 1944

Ca. 20.000 van hen trokken met volbepakte fietsen, handkarren en kinderwagens in de richting van Ede.

In Ede werden in allerijl de lagere school aan de Kraatsweg en de ULO-school aan de Markt gereedgemaakt om de vluchtelingen voorlopig onder te brengen. Op maandag 25 september was een registratiebureau gereed in hotel Hof van Gelderland aan de Grotestraat waar men zich kon melden. Vervolgens werden de gebouwen van de Boerenbond, Betonfabriek De Kroon en Meubelfabriek Matthijsen aan de Waterloweg geschikt gemaakt om vluchtelingen tijdelijk op te vangen. (Denk hierbij aan het plaatsen van latrines, het aanvoeren van stro om op te liggen, watertappunten, nachtverlichting etc.) Tevens moest voedsel en medisch materiaal aangevoerd worden. Een logistieke uitdaging die in zeer korte tijd met hulp van vele vrijwilligers gerealiseerd werd.

Soortgelijke acties vonden ook plaats in de buitendorpen. Zoals in Otterlo, waar het Kröller-Müller Museum en het Dienstgebouw van het park De Hoge Veluwe werden ingericht als ziekenhuis resp. kraamkliniek.

De bevolking van Oosterbeek en Wolfheze moest op 27 september vertrokken zijn, Renkum en Wageningen op 1 oktober en uiteindelijk Heelsum op 3 oktober.

Op maandag 25 september werd gestart met de evacuatie van de patiënten van het psychiatrisch ziekenhuis in Wolfheze. Via Bennekom, Hoekelum, de Zonneberg en de Koepelschool aan de Maanderbuurtweg trokken de patiënten door naar Lunteren (vakantiehuis 'Naar Buiten'), Barneveld (kasteel 'De Schaffelaar') en Ermelo.

Voor de vluchtelingen uit Renkum en Wageningen was in feite geen plaats meer in Ede. Het was de bedoeling dat zij verder zouden trekken naar Veenendaal of noordelijker.

Beleid NSB-burgemeester Van Dierendonck

Het was snel duidelijk dat dit grote aantal vluchtelingen niet in Ede kon blijven. Daarom werden ze zoveel mogelijk met platte wagens naar verder gelegen plaatsen, zoals Barneveld, vervoerd.

Het beleid van burgemeester Van Dierendonck was er voortdurend op gericht om evacués naar gemeenten ten noorden en ten westen van Ede te laten vertrekken. Enerzijds omdat de beschikbaarheid van voedsel ontoereikend was, anderzijds omdat de beschikbare woonruimte beperkt was. Een groot aantal huizen was door het bombardement van 17 september onbewoonbaar, er waren al veel evacués uit het westen van het land en daarnaast hadden de Duitsers op een groot aantal huizen beslag gelegd. De bewoners van deze huizen moesten vervolgens weer elders binnen de gemeente worden ondergebracht.

Veel huizen aan de Arnhemseweg werden gevorderd door de Duitsers; ook de familie Van Anraad moest hun huis uit (10-10-1944). Inmiddels was de schrijfmachine verkocht en schreef de heer Van Anraad met de hand verder.

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 10-10-1944

waren om goed negen uur de Duitsers gekomen om te zeggen, dat wij en meerdere bewoners van de Arnhemseweg om 10 uur hun huis moesten verlaten hebben. Bep kwam mij al vlieg van het distributie-kantoor halen. Ook Jan was van huis, doch ook hij had het al spoedig vernomen en kwam ook direct naar huis. Al het meubilair alsmede beddegoed moest worden achter gelaten. Moeder was al druk bezig met verschillende dingen te verzamelen om mede te nemen. Alle huizen vanaf de Langenberg tot aan het huis van den heer Paap moesten worden verlaten. Het was direct een heele drukte op de weg van bakfietsen en andere karretjes om van alles over te brengen. Barvankelijk wist iedereen niet waaraan te gaan, doch na een betrekkelijk hoogen tijd had elkeen reeds een onderdak gevonden.

Wij zijn terecht gekomen in de Detmarlaan. Henie en Bram van de Plaats zijn getrouwd en hadden een deel van een huis gehuurd van andere menschen.

Deze menschen nu waren juist eenige dagen geleden vertrokken voor hun veiligheid naar Groningen omdat het huis nu onveilig was.

Hoe werden al deze evacués ondergebracht?

Het evacuatiebureau hield zich enerzijds bezig met de plaatsing van evacués: inkwartiering. 'Er moest worden nagegaan hoeveel evacués nog in het eene huis

konden worden geplaatst, hoeveel elders moesten verdwijnen. Of er moest logies worden gezocht voor mensen, die onmenswaardig in een kippenhok of kelder huisden, of er moest vrede worden gesticht in een huis waar kwartiergever en evacués elkaar met moord en doodslag dreigden.' (Boeree p. 169)

Om dit werk goed te kunnen doen moesten de controleurs alle huizen van onder tot boven bekijken. Iets wat in feite alleen door betrouwbare personen gedaan kon worden, want er waren veel huizen met onderduikers, terwijl daar volgens de officiële gegevens niemand ondergebracht was. En kwam er controle, dan verdween iedereen in geheime schuilplaatsen, zodat dit feit ook nog eens bevestigd werd. En hoewel er wel pogingen zijn ondernomen, is een grondige controle van heel Ede gelukkig nooit goed van de grond gekomen. Om een indruk te geven van hoe men te werk ging hieronder een paar voorbeelden.

Rapport van 13 december 1944

RAPPORT OVER EVACUATIEMOGELIJKHEDEN TEN ZUIDEN VAN DE SPOORWEG
EDE-UTRECHT.

1. In het park staan verschillende bewoonbare huizen, die eenige tijd geleden door de bewoners zijn verlaten en daarna door de Duitse Weermacht zijn bezet, o.a. 4 in de Mauritslaan, 2 in de Nassaulaan en 3 in de Emmalaan. Deze huizen zijn op 4 December door de Weermacht verlaten en nadien niet meer bezet. Op de deuren van deze huizen is wel een strookje papier geplakt, waarop allen staat een stempel van de Duitse Weermacht.

Verder zijn er verschillende bewoners, die beweerden aanzegging te hebben gehad, wat niet is te controleren, een of meer kamers gereserveerd te moeten houden voor eventuele komst van Duitse troepen.

Bestaat de mogelijkheid van de Duitse instantie te vernemen, welke huizen en kamers gereserveerd moeten blijven?

Uit het rapport van 16 december 1944 (zie pagina 9) wordt duidelijk dat het al lang niet alleen meer ging om huizen van de beter gesitueerden, zoals in 1942 geadviseerd werd.

De evacuatiecommissie moest er dus voor zorgen dat zij voldoende kwartieren regelde. Maar daarnaast had ze ook een belangrijke taak op het gebied van het oplossen van problemen met evacués. Ze runden dus een soort klachtenbureau. Het samenwonen van zeer uiteenlopende mensen in te kleine woonruimte onder stressvolle omstandigheden was regelmatig aanleiding tot irritaties en onenigheid, waarop vaak één van beide partijen vroeg om overplaatsing naar een ander adres. Alleen al in de periode januari t/m juni 1945 waren er 815 zeer diverse klachten, die bewaard gebleven zijn in een klachtenboek. Na de bevrijding wilde men in veel gevallen terug naar de eigen woning, maar dat gaf problemen omdat deze nog door anderen bewoond werd. De vrijwillige medewerkers van de evacuatiedienst moesten deze klachten zien op te lossen.

Rapport evacuatiecontrole ten Zuiden van de spoorlijn Ede-Utrecht.

Mauritslaan 1, huis van Mevr. ; detwee geëvacueerde gezinnen die erin woonden zijn er uit vertrokken. Zij komt zelf terug met een dochter. Hetbis een groot huis en gemeubileerd. Hierbij kunnen wel enkele evacuees ondergebracht worden.

Parkweg 11, bewoonbaar bovenhuis, 5 kamers, gedeeltelijk gemeubileerd, geen bedden. Is op het oogenblik bewoond door een man en vrouw die op 20 December deze woning verlaten. Is daarna beschikbaar.

Parkweg 35, bewoonbaar bovenhuis, 5 kamers, gedeeltelijk gemeubileerd, huurder , is afwezig. Om dit huis is gevraagd door de familie uit Renkum.

Parkweg 37, bewoonbaar benedenhuis, gemeubeld, eigenaar , bewoner afwezig, vermoedelijk in Veenendaal. Inrichting kan niet worden nagegaan.

Parkweg 55, bewoonbaar gemeubileerd bovenhuis- Bewoner afwezig.

Nassaulaan 6, eigenares , oude hulpbehoevende dame met e n dochter, momenteel verblijf houdende bij Wed. Maanderbaartweg. Dit huis is momenteel bewoond Door een familie uit Renkum bestaande uit 6 personen. Deze kunnen hier dan niet blijven. Zouden vermoedelijk eventueel overgebracht kunnen worden naar Parkweg 11.

Naar aanleiding van de vraag van den Leider van het Evacuatiebureau het volgende:

Op de Muldersweg staan twee onbewoonde allenstaande woningen no. 17 en 19. Beide woningen zijn verlaten en leeg, zij staan naar beide kanten ongeveer 300 meter verwijderd van andere huizen. No. 19 is het beste, er zijn een aantal pannen af. Deze kunnen gebruikt worden van no. 17. Verder zoe het door de Wederopbouw in orde gemaakt moeten worden.

→ Dit huis is misschien geschikt voor
gezin

Ede, 16 December 1944,
De evacuatiecontroleur,

A. Mollave

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 26-09-1943

De geëvacueerde menschen die wij bij ons in huis ~~had~~ hebben gaan gelukkig morgen vertrekken. Die vrouw en man waren zoo lastig en minder aangenaam, dat het ons met behulp van het evacuatie-bureau gelukt is hen bij ons uit het huis te krijgen. Het geeft ons een heele opluchtind die menschen kwijt te raken.

Enige voorbeelden uit het klachtenboek van 1945

- Familie (4 personen) thans Dijkgraaf te Bennekom moet daar weg (Sperrgebiet). Deze familie is de oorspronkelijke bewoner van een huis aan de Kolkakkerweg. Daar wonen nu 2 gezinnen, na inventarisatie door ons toegewezen. Als de eerstgenoemde familie zijn meubels krijgt dan is het probleem opgelost, want dan gaan ze wonen in het kippenhok. De 2 families op de Kolkakkerweg kunnen daar dan blijven wonen.

- Familie van 6 personen uit Renkum is in kwartier op de Slunterweg. Ze liggen op zolder in los stro. Koud! Tevens zijn daar 2 gevaarlijke krankzinnigen. De familie meent een adres gevonden te hebben op de Telefoonweg. Dit huis is in beslag genomen door de S.D.

- Familie woont aan de Brouwerstraat, deze bewoont het huis zeer slordig. De medebewoner heeft 5 andere mensen die hij graag zou willen huisvesten in plaats van deze familie. Deze 5 wonen thans aan de Parkweg en moeten daar weg.

Bennekom

Vrijdag 20 oktober 1944 gaf de Ortskommandant het bevel Bennekom vóór zondagavond te ontruimen. Omdat deze evacués inwoners van de gemeente Ede waren moesten ze volgens de voorschriften van het Bureau Afvoer Bevolking (BAB) binnen de eigen gemeente worden ondergebracht. Met deze Bennekommers kwamen echter ook een paar duizend inwoners van Wageningen mee, die al eerder naar Bennekom geëvacueerd waren. (De meesten lieten zich niet registreren en verbleven clandestien in Ede.)

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 22-10-1944

22 October 1944

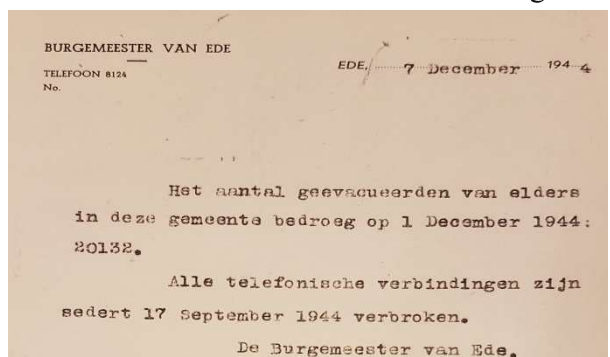
Gisteren is er nog een heel familie uit Renkum gekomen bij voor
geest en tante Jo, ook deze mensen moeten voor de tweede keer hun
huis verlaten. Er is uit Wageningen en nu uit Bennekom.

Bennekom moet van daar om 12 uur ontruimd zijn. Morgen moeten
alle mannen van 17-50 jaar ^{zich} melden voor het verspreiden van
werkzaamheden voor de Duitsers.

Verdubbeling van de bevolking?

Het officiële aantal evacués was op 1 december 1944 20.132, terwijl het oorspronkelijke inwonertal van de gemeente Ede op 1 jan 1940 36.437 bedroeg.

Naast de hierboven genoemde 20.132 officiële evacués bevonden zich nog een aantal niet geregistreerde groepen personen in de gemeente. Dit waren (niet dmv een nieuwe identiteit gelegaliseerde) onderduikers, zoals joden, verzetsstrijders, mannen die de arbeidsinzet wilden ontduiken en nog een aantal achtergebleven piloten. Daarnaast waren er ook niet-

geregistreerde evacués, zoals Wageningers die meekwamen bij de evacuatie van Bennekom.

We zullen het nooit zeker weten, maar of deze niet-geregistreerde groepen een omvang van 16.000 hebben gehad valt te betwijfelen. En dus is er waarschijnlijk geen feitelijke verdubbeling van het aantal inwoners zoals door diverse auteurs wordt gesteld.

Evacués op weg naar Ede, september 1944

Maar door de inwoners zal dit zeker wel als zodanig ervaren zijn. Er waren aanzienlijk minder woningen ter beschikking door vernieling ten gevolge van de oorlogshandelingen, er waren woningen gevorderd door de bezetter en tevens stonden de huizen van de bevolking van Bennekom leeg en werden zij wel als gewone inwoners geteld, niet als evacués.

Dat het opnemen van nog meer evacués dientengevolge bij de inwoners van Ede op weerstand stuitte blijkt ook uit onderstaande bekendmaking van de burgemeester van 23 december 1944:

'Het komt nog herhaaldelijk voor, dat inwoners van onze gemeente om één of andere reden bezwaar maken evacués op te nemen. Ik wijs u er op dat men verplicht is evacués op te nemen en weigering zonder geldige reden strafbaar is. Men bedenke bovendien dat men nog beter evacués kan helpen, dan zelf geholpen te moeten worden. Wanneer men zelf een vluchteling zou zijn, werd men ook gaarne vriendelijk ontvangen.

Ik doe uit dien hoofde een dringend beroep op uw medewerking. Mocht dit geen voldoende resultaat hebben, dan zal ik zo nodig tot vordering – ook van bewoonde huizen – overgaan.'

Het in huis nemen van vluchtelingen gebeurde dus zeker niet vrijwillig.

Voedselvoorziening

Daarnaast speelde in het najaar van 1944 het steeds groter wordende probleem van de voedselvoorziening. De vordering van koeien en paarden leidde tot minder melk, vlees en akkerbouwproducten. De mannen werden gedwongen te werken voor de bezetter, de transportproblemen namen toe – op de dag van de luchtlandingen ging het personeel van de Nederlandse Spoorwegen in staking en als

repesaille van de Duitsers reden er vanaf dat moment geen treinen meer voor de voedselvoorziening - zodat er geen voedsel van elders aangevoerd kon worden. De landbouwgrond en weiden aan de zuidkant van de gemeente, waar Ede normaal een beroep op kon doen, waren door de oorlogshandelingen onbereikbaar. Gevolg was dat de rantsoenen kleiner werden en om die aan te vullen ging men steeds meer zelf 'de boer op' om nog iets te bemachtigen. De voor de distributie beschikbare hoeveelheid voedsel nam daardoor af en men kwam in een negatieve spiraal terecht.

De gemeentelijke overheid probeerde dit op te lossen door in december toestemming te geven voor het rooien van aardappelen in het Sperrgebiet (o.a. bij Wolfheze). Er moest dan gerooid worden voor de gemeenschap, maar men mocht ook een deel zelf houden. Gedurende korte tijd was dit een succes, maar nadat de mannen onder de aardappelrooiers bevolen werd om stellingen te gaan graven en de Duitsers bovendien de aardappelen in beslag namen voor eigen gebruik, kwam er een eind aan deze actie.

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 10-12-1944

Werkkrachten voor gewone arbeid zijn er niet meer. Alle mannen zijn werkzaam gesteld bij de Duitsers van daar dat er nog grote hoeveelheden aardappelen in de grond zitten, die toch zo belangrijk waren voor de bevolking. Gedurende de laatste dagen gaan nu veel vrouwen en kinderen met fietsen en wagens in de richting van de Meuserdierkamp en Panoramahoek om aardappelen te rooien. Soms is het een onafzienbare rij mensen met allerlei kleine vervoermiddelen die omroegens om 8.00 uur opstap gaan en in den avond, ± 4-5 uur terugkeeren met een deel van de aardappelen die ze hebben gerooid, het grootste deel moet worden afgegeven aan de Duitsers. In elk geval zijn er mensen bij die 1 tot 1½ hl naar huis mede brengen. Het is een welkome bate voor velen.

Buitendorpen

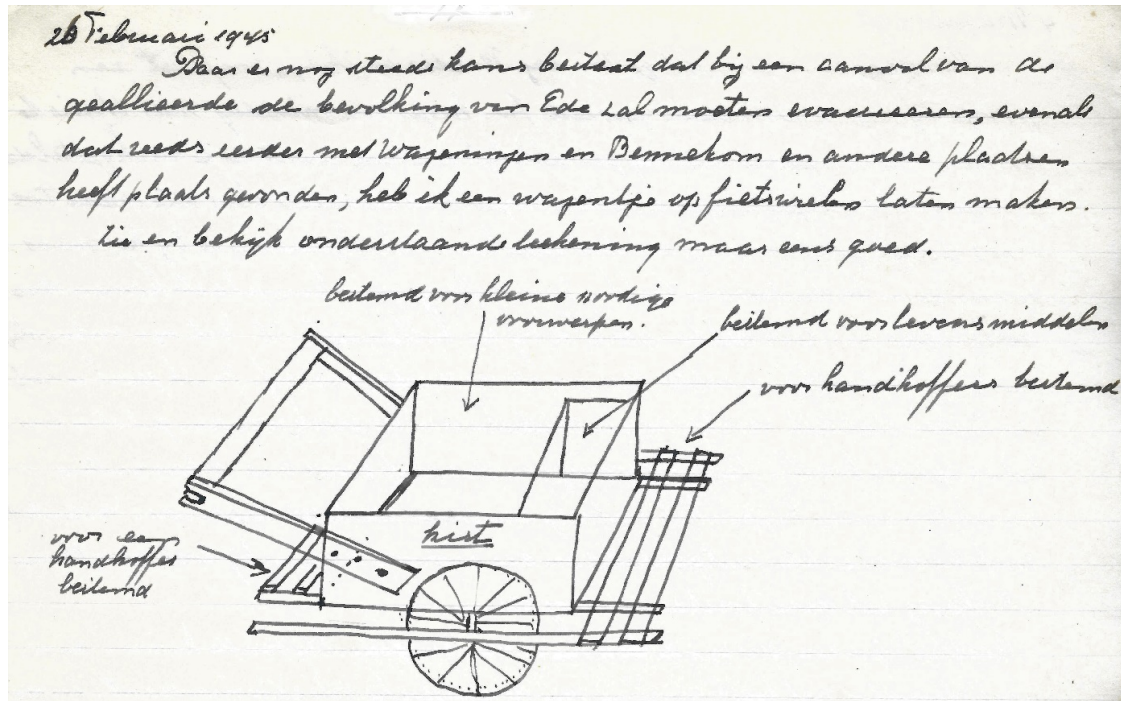
Omdat met name voor Lunteren, Otterlo en Ederveen vanuit Ede veel te weinig gedaan werd om de voedselvoorziening voor de vluchtelingen te regelen, ondernam men in deze dorpen zelf actie en trok men zich van de Edese Evacuatiendienst niets meer aan. In Ederveen verbeterde men zelf de botervoorziening door contacten met de boterfabriek in Woudenberg en haalde men met een eigen transportorganisatie de achtergebleven voorraden meel, aardappelen, groenten en veevoer uit Renkum weg. De verdeling daarvan hield men in eigen hand.

In Otterlo had de afdeling Arnhem van het Rode Kruis de regie. De Rode Kruis

transportcolonne trok vele malen naar Arnhem om levensmiddelen en andere bruikbare goederen te halen voor de (ca. 2.000) evacués in Otterlo.

Nieuwe evacuatiedreiging

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 26-02-1945

Maar voor hen viel het mee en de familie Van Anraad kon weer terug naar huis. (20-04-1945)

We zijn nu dank berij met het schroomaken van ons huis. Alles is zeer ruil en beschadigd. Van nacht blijven moede ik weer in ons eigen huis slapen. De hedges is schongemaakt gewit, een kleedje op de grond gelegd en twee eenpersoon bedden er in gezet. We zijn in de hedges gaan slapen, omdat het mij niet zonder gevaar is, al zijn we zeer voorzpoedig van onderdrukken verlost.

Anderen hadden minder geluk.

Uit het brievenboek van dhr. Van Anraad 23-04-1945
(zie volgende pagina)

23 April 1945

Alle bewoners van een deel van Veenendaal zijn geëvacueerd naar onze (Engelse) zijde, een ander deel is door de Duitsers naar hun zijde mede geëvacueerd. Wij hebben ook al een res tal boeren menschen in huis die hun berittingen hebben moet wachten later. Wij zitten hier tussen de geëvacueerde mannen in hebben een gezellig dunktje om ons heen. Van nacht waren de honderd die zijn opgeteld in de boschen om ons heen dunkt in actie.

Daarnaast waren er ook Engelsen ingekwartierd, 25-04-1945

25 April 1945

De strijd bij Veenendaal is nog steeds bezig aan den gen schijnt geen einde aan te komen. Op het oogenblik hebben behalve de geëvacueerde ook nog een Engels kapitein met oppasser in huis. Niettegenstaande al die menschen zijn wij met hulp van schilders en metselaars, het huis grondig te ren

Alles is zoo verschrikkelijk vuil en beschadigd. Vers is er nu dus met warm soda water en vinn trachten ze het huis schoon te krijgen.

Terugkeer evacués

De terugkeer van alle evacués nam veel tijd in beslag. Op 1 september 1945 was weliswaar een aanzienlijk deel vertrokken, maar een jaar later, in september 1946, bevonden zich toch nog 661 officiële evacués in Ede, waarvan verreweg de meesten afkomstig uit Den Haag (378). Een deel daarvan beviel het goed in Ede en deze groep wilde ook niet meer terug. De totale bevolking van de gemeente is dan ook niet meer teruggekomen op het vooroorlogse niveau van 36.437.

Bronnen

- Brievenboek van dhr. M.J. van Anraad 1940-1945, Collectie Vereniging Oud Ede
- Th.A. Boeree: Kroniek van Ede gedurende de bezettingstijd
- V. Lagerwijn en G. Plekkringa: Ede 1940-1945
- Gemeente Archief Ede: 001 Archief Gemeentebestuur Ede en haar rechtsvoorgangers, 1647-1948, inv. nrs 1076, 1078, 1081, 1163,
- Gemeente Archief Ede: 054 Archief Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken 1943-1973, inv. nrs. 373, 374
- Gemeente Archief Ede: 1006 Collectie Ede 1940-1945, inv. nr. 974
- www.erfgoedede.nl/kijlstra-verhalen/120-van-jeugdwerkkamp-t-wijde-veld-tot-kamp-stavenisse.
- Adresboek voor de Gemeente Ede 1943 en 1951

De dominee en de SD-er

Gerard van Bruggen

Op zaterdag 4 mei 2019 heb ik in de Oude Kerk in Ede in het kader van Opdat wij niet vergeten iets verteld over dominee Japchen en over de SD-er Ries Jansen. VOE-voorzitter Simon van de Pol vroeg mij deze korte verhalen uit te schrijven voor publicatie in De Zandloper. In eerste instantie wilde ik in bovenstaande titel aan beide personen een bijvoeglijk naamwoord toevoegen, maar dat laat ik aan de lezer over. Hieronder gebruik ik de titel waaronder ik vorig jaar de verhalen verteld heb.

Dominees in oorlogstijd

Als in mei 1940 de oorlog uitbreekt, zijn er binnen de Hervormde Gemeente van Ede (sinds 2004 Protestantse Kerk in Nederland) twee predikanten: H.A. Leenmans die sinds 1935 aan Ede verbonden is, en H. Japchen, die na een eerdere periode van 1923-1928 in 1936 is teruggekeerd naar Ede. Beide predikanten komen uit echte domineesfamilies (het ambt lijkt erfelijk: vader, opa, broers, zwagers ... allemaal dominees), hetgeen een zoon van Leenmans de uitspraak ontlokt: *'Familieportretten staan stijf en zwart van de dominees'* en *'groot gegroeid in zo'n gezin zou het heel lang duren voor ik begreep dat de kerk geen familiebedrijf is'*.

Beide predikanten behoren tot de rechtervleugel binnen de kerk, maar verschillen van elkaar als de dag van de nacht. Leenmans is vernieuwend, waar Japchen zeer behoudend is; Leenmans is sociaal en toegankelijk, waar Japchen te boek staat als wet-tisch en dominant. Het pijnlijkste verschil openbaart zich echter in de oorlog: Leenmans toont een militante houding ten opzichte van de Duitse bezetting, hetgeen zich bijvoorbeeld uit in het schoolverzet. Aanvankelijk is Japchen voorzitter van de Vereniging voor Chr. ULO, maar als in juni 1941 de benoemingsvrijheid wordt ingeperkt en de meerderheid in het bestuur een 'verzetshouding' aanneemt, is dit voor Japchen een reden als voorzitter terug te treden. Hij wordt opgevolgd door collega Leenmans, die het departement van onderwijs meldt dat het bestuur *'zich in de onmogelijkheid ziet geplaatst benoemingen en ontslagen...door of namens u opgelegd, te erkennen'*.

H.A. Leemans (1887-1960)

Dominee Hendrik Japchen, over wie het in het vervolg van dit stuk gaat, krijgt naarmate de oorlog verstrijkt, het etiket 'Duitsgezind' opgeplakt. De aanleiding hiertoe is onder andere de omgang die Japchen had met vooraanstaande NSB-ers en zijn houding ten opzichte van onderduikers: waar de kerkenraad onderduikers financieel steunde, drong de dominee aan op vertrek naar Duitsland. De dochters van Japchen collecteerden voor de nazi-georiënteerde Winterhulp en één van hen werkte in Duitsland voor de Wehrmacht.

Het Edese kerkvolk nam hem zeer kwalijk, dat hij gedurende de bezettingstijd nooit voorbede deed voor het koningshuis. Na het bombardement van 17 september 1944 zou Japchen gezegd hebben: *'Jullie hebben zolang naar de Engelsen verlangd, nu hebben jullie ze.'*

Er is veel gesproken en geschreven over deze houding. Johan van de Bank schrijft in zijn Edese kerkgeschiedenis *Kudde in veelvoud* (1986): *'Binnen de Hervormde gemeente tekenen zich ook op politiek terrein stromingen af: gemeenteleden die zich in het ondergrondse verzet begeven, anderen verbergen onderduikers en Joodse landgenoten. Maar ook vragen sommigen zich af of men zich wel tegen de Duitsers mag verzetten. Hun vraag is of de bezetters de (tijdelijke) van God gegeven overheid zijn, die men naar Gods Woord moet gehoorzamen. Enkelen tonen op grond daarvan een zekere sympathie voor Duitsland. Onder hen wordt ook één van de plaatselijke predikanten gerekend.'*

Het Bijbelgedeelte waar Van de Bank hier naar verwijst is Romeinen 13 waar staat: *'Iedereen moet het gezag van de overheid accepteren. Want de macht van de overheid komt van God. Alle macht die mensen hebben, heeft God hun gegeven. Verzet je dus niet tegen de overheid. Want anders verzet je je tegen iets dat God zelf heeft ingesteld. En dan zal God je straffen'* (Bijbel in gewone taal).

Met deze Bijbeltekst hebben vele gelovigen in de oorlogsjaren (en daarbuiten) geworsteld. De opvatting dat de bezetting een straf van God was vanwege de schuld van het volk van Nederland, was binnen orthodox Nederland vrij algemeen; hoewel de leiding van de kerk zich fel uitsprak tegen het nationaal-socialisme, nam de synode ook het standpunt in *'dat wij ons verootmoedigen onder de tuchtiging des Heeren'*. Over het algemeen was er weinig verzet onder de predikanten in Nederland. Op de lijst van 500 dominees die Joden hielpen, komen twee predikanten voor die later in Ede zouden werken: ds. A. den Hartogh in Langerak (NH. kerk Ede 1966-1972) en ds. J. Kampman in Opperdoes (Chr. Geref. kerk Ede 1964-1975).

In oktober 1944 wordt dominee Japchen 65 jaar en in februari vraagt hij emeritaat (pensioen) aan per 1 mei 1945. Als op dinsdag 17 april Ede bevrijd wordt, is er 's avonds een dankdienst in de Oude Kerk. Na afloop wordt er bij de Binnenlandse Strijdkrachten een briefje bezord met als af-zender 'De kerkenraad'; waarschijnlijk

betreft de inhoud de houding van ds. Japchen tijdens de oorlog.

Diezelfde week is er op vrijdag een extra kerkenraadsvergadering onder leiding van de in 1942 als derde predikant in Ede gekomen K. van de Pol, waarbij de beide andere predikanten niet aanwezig zijn. Het is een bewogen vergadering met als enig agendapunt 'dominee Japchen'. Het bewuste briefje ging over eventuele schorsing van Japchen, hetgeen echter een zaak voor de synode is; besloten wordt Japchen te verzoeken niet meer te preken en de overheid te vragen hem niet gevangen te nemen – dit laatste is niet aan de orde omdat Japchen geen strafbare feiten heeft gepleegd.

Het is niet bekend of er gedurende de oorlogsjaren met Japchen gesproken is over zijn pro-Duitse houding; in de kerkenraadsverslagen is hiervan niets terug te vinden. Als antwoord op het verzoek tot emeritaat en ingevolge het kerkenraadsbesluit ontvangt dominee Japchen een koel zakelijk briefje van de kerkenraad dat hij (op zijn verzoek) per 1 mei 1945 ontslagen wordt – geen eervol ontslag zoals gebruikelijk is! Dit zal voor Japchen hard aangekomen zijn, evenals het feit dat hij geen afscheid heeft kunnen nemen van de gemeente. Hij verlaat Ede en vestigt zich in Amerongen – hij preekt nog regelmatig, maar niet in Ede.

De Nederlands Hervormde Synode buigt zich over de zaak-Japchen en ten behoeve hiervan stelt de Edese kerkenraad een verklaring op betreffende de eerder genoemde feiten. Japchen verklaart tegenover de synode nooit nationaal-socialistisch geweest te zijn, maar Duitsland beschouwd te hebben *'als uitvoerder van het oordeel Gods'*. Alle aantijgingen zwakt hij af of verklaart hij als een buigen onder dit oordeel. Dat hij akkoord gegaan was met het verzoek niet meer te willen preken, was omdat hij bereid was onrecht te lijden.

Op 16 mei 1946 spreekt de Hervormde Synode zich uit over twintig tuchtzaken; in acht gevallen wordt de predikant voor onbepaalde tijd uit het ambt ontheven (geschorst): één van deze predikanten is Hendrik Japchen.

Later richt Japchen zich tot de Edese kerkenraad met een zeer persoonlijk schrijven waarin hij zijn leedwezen betuigt over zijn aangenomen houding gedurende de bezetting. Van 1948-1951 neemt hij vervolgens als predikant van bijstand zijn domineeswerk weer op in Harskamp.

In 1956 overlijdt Japchen in De Bilt en wordt begraven in Bilthoven; het graf van

zijn collega Leenmans (overleden 1960) is te vinden op de Edese begraafplaats aan de Asakkerweg.

Een SD-er die (geen) gratie kreeg!

In ieder boek waarin over de Tweede Wereldoorlog in Ede geschreven wordt, komt de naam van *Ries Jansen* voor; geen wonder, want deze man heeft veel onheil aangericht in Ede en omgeving. Dat hij op 11 februari 1949 is gefusilleerd, wordt vaak ook wel gememoreerd, maar wat zich in de vier jaren na de bevrijding heeft afgespeeld, wordt meestal niet genoemd.

Ries (Marinus) Jansen wordt in 1910 in Doorn geboren als helft van een tweeling. Hij krijgt een mariniersopleiding en vecht als onderofficier in mei 1940 tegen de Duitsers. Na de mobilisatie wordt hij tewerkgesteld bij de Rotterdamse politie – inmiddels is hij lid geworden van de NSB en in toenemende mate zijn de termen ‘foute Nederlander’ en ‘collaborateur’ op hem van toepassing. In Rotterdam wordt hij verder opgeleid en in 1942 ingedeeld bij de inlichtingendienst; als lid van het Rechtsfront en Groep 10 is hij medeverantwoordelijk voor het ophalen en deporteren van Joden.

In Rotterdam wordt Wim Snoek (gelieerd aan de bekende Edese verzetsfamilie De Nooij) op uiterst harde manier door Ries Jansen verhoord. In januari 1944 schiet Jansen zonder proces de Leidse schooldirecteur Harmen Douma dood, en een week later wordt hijzelf door het verzet van zijn fiets geschoten – van het hoofdletsel dat hij hierbij oploopt, herstelt hij, maar vanwege deze aanslag wordt Jansen overgeplaatst naar Arnhem.

Als lid van de Sicherheitsdienst verwerft hij hier de bijnaam ‘nekschotspecialist’ en maakt hij vele slachtoffers. Na de slag om Arnhem wordt het hoofdkwartier van de SD naar *De Wormshoef* in Lunteren verplaatst en wordt Ries Jansen ‘de moordenaar van De Wormshoef’. In december 1944 worden zowel Geert Niemeijer (wachtmeester van de marechaussee) als Pieter van Vark (Mausoleum!) door Jansen aangehouden en doodgeschoten; in maart 1945 vallen bij een wapendropping 16 doden door zijn hand, en een maand later volgen de gebroeders Van Steenberg. De rij slachtoffers is hiermee niet compleet. In februari 1945 wordt Johan Snoek in De Wormshoef verhoord – moeder Snoek-de Nooij brengt medicijnen voor haar zoon en dan blijkt dat Jansen denkt met zijn broer Wim, die hij eerder in Rotterdam verhoorde, te maken te hebben – Johan wordt vrijgelaten.

Kort na de bevrijding wordt Ries Jansen opgepakt en in De Wormshoef verhoord. Johan Snoek is hierbij betrokken en heeft later – na zijn loopbaan als predikant – zijn bevindingen vanuit een serie dagboeken te boek gesteld (*Soms moet een mens*

kleur bekennen – 1992) en schrijft: ‘Erg veel vertelde hij niet, misschien komt dat nog. Hij zag er miserabel uit. (...) Hij was namelijk ook door anderen al verhoord en ze hadden hem bont en blauw geslagen. Het begon op een publieke vermakelijkheid te lijken: diverse mensen van het verzet togen naar Lunteren om Ries Jansen te verhoren en hem eens flink af te tuigen.’ Het citaat eindigt met de uitspraak van Snoek: ‘Wij hebben daar niet aan mee gedaan en daar ben ik blij om. Wij hebben er ook niet tegen geprotesteerd, en dat spijt me.’

Marinus Jansen (1910-1949)

Op 17 mei ontsnapt Ries Jansen naar het huis van zijn broer in Ede. Deze laat hem niet binnen en waarschuwt het plaatselijk commando met het gevolg dat Jansen op de Lunterseweg wordt aangetroffen, maar tijdens een vuurgevecht opnieuw weet te ontsnappen. Zijn vrijheid duurt twee dagen en dan wordt hij in Renkum (met behulp van de Joodse Nederlander Kurt Levi) toch weer opgepakt en opnieuw opgesloten in De Wormshoef.

Tweeëneenhalf jaar later (13 november 1947) wordt Ries Jansen door het Bijzonder Gerechtshof te Arnhem ter dood veroordeeld: *‘De wreedheden die hij had begaan, de moorden die hij had gepleegd en het leed dat hij in tientallen gezinnen had teweeggebracht, kon een ervaren procureur-generaal zelfs niet uitmeten.’* Tijdens het hele proces zwijgt Jansen of ontkent en zegt *‘in opdracht van superieuren’* te hebben gehandeld: *‘Ik deed mijn plicht als politiemann.’* Het vonnis is de doodstraf: *‘Het zou iedereen verwonderen wanneer ik niet de doodstraf vroeg’*, aldus de procureur-fiscaal (officier van justitie).

Bij het proces zijn ook de broers Wim en Johan Snoek aanwezig; thuisgekomen is hun reactie: *‘Hij krijgt wat hij dubbel en dwars verdiend heeft.’* De reactie van moeder Snoek-de Nooij is een heel andere – zij stuurt een brief aan Ries Jansen: *‘Ries, ik ben de moeder van Wim Snoek; ongetwijfeld herinner je je, wat je mijn zoon hebt aangedaan. Ik wil je laten weten dat ik je om Christus’ wil vergeef. En ik hoop dat je Gods vergeving zult gaan zoeken.’*

Ook stuurt mevrouw Snoek hem een Bijbel en een psalmboek – er is ook een overlevering die vertelt dat Ries Jansen de Bijbel gekregen heeft van mevrouw Van der Mheen, de moeder van de gebroeders Wim en Henk van der Mheen, verzetsstrijders die in het Mausoleum zijn bijgezet. Johan Snoek beschrijft in zijn genoemde boek zo gedetailleerd de gang van zaken, dat het mijns inziens niet

anders kan zijn dan dat de versie met mevrouw Snoek de juiste is. Zij ontvangt ook een antwoord van Ries Jansen uit de gevangenis: *'Mevrouw Snoek, ik herinner me heel goed wat ik Uw zoon en vele anderen heb aangedaan. Van uw brief ben ik diep onder de indruk gekomen; ik ben begonnen te bidden en ik hoop dat God me genadig zal zijn.'* Er ontstaat een blijvende correspondentie tussen moeder Snoek en Ries Jansen; kort voor haar overlijden heeft mevrouw Snoek deze brieven echter weggedaan en Johan Snoek schrijft bij de gebruikte citaten dan ook: *'voor zover ik me herinner'* en *'was ongeveer als volgt'*.

Als na de uitspraak van de doodstraf de vader van Ries Jansen mevrouw Snoek verzoekt een gratieverzoek mede te ondertekenen, weigert ze dit omdat ze van mening is dat de straf van de aardse rechter moet worden ondergaan. Het gratieverzoek wordt afgewezen en op 11 februari 1949 vindt Ries Jansen de dood door executie door een vuurpeloton. Voordat Jansen geblinddoekt wordt, roept hij voor iedereen verstaanbaar: *'Jezus, uw verzoenend sterven is het rustpunt van mijn hart.'* Na de executie ontvangt mevrouw Snoek een brief van de gevangenis-predikant, waarin deze op uitdrukkelijk verzoek van Ries Jansen schrijft dat hij was gestorven met het besef dat hij de straf verdiend had, maar ook in de overtuiging dat zijn schuld door God vergeven was.

In *De Zwerver* van 1 april 1949 staat het verhaal van evangelist Bomhof uit Enschede, die Ries Jansen in zijn laatste uren heeft bijgestaan. Hij stelt: *'Ries Jansen heeft zich bekeerd, niet om zijn straf te kunnen ontgaan, maar om voor het vuurpeloton te kunnen getuigen van de liefde Gods, die ook de moordenaar wil thuisbrengen.'* Niet alle lezers van *De Zwerver* hebben het verhaal over Jansen kunnen waarderen; de redactie schrijft in een later nummer (15 april): *'Behalve talloze gunstige reacties op het artikel over Ries Jansen, kwamen er twee ongunstige reacties binnen en daarbij willen we een ogenblik stilstaan.'* De brieven worden afgedrukt en hieruit blijkt dat de ene schrijver het artikel meer geschikt acht voor een kerkblaadje – *'voor degenen onder ons die geen geloof hebben, is het onmogelijk zoiets te begrijpen'* – en de andere schrijver is van mening dat een

dergelijke biecht van ‘*een moffen-handlanger, een ploert en moordenaar*’ niet voor publicatie geschikt is: ‘*Daarover te schrijven of een oordeel te hebben past de mens niet.*’ De redactie gaat op beide brieven in en eindigt met de verwijzing naar de moordenaar aan het kruis (het blad verschijnt op Goede Vrijdag) en Pasen. ‘*Ries Jansen heeft het begrepen. Er is maar één weg en die is er voor bozen en goeden. “Ik ben de weg, de waarheid en het leven”, zegt Jezus. Wij weten dat velen dit niet aan-vaarden. Wij verwachten, dat ze de keuze van die weg bij anderen, ook bij Ries Jansen, respecteren*’, aldus de redactie.

Veel later - in de jaren zeventig – krijgt moeder Snoek huisbezoek van een ouderling die haar vraagt of zij de vrouw is die destijds een brief aan Ries Jansen, de oorlogsmisdadiger, had geschreven. Mevrouw Snoek bevestigt dit, maar vraagt: ‘*Hoe weet u daarvan?*’ Het antwoord is: ‘*Ik behoorde tot het peloton dat hem geëxecuteerd heeft; hij wás een ander mens geworden en is als christen gestorven.*’

Een wonderlijk verhaal?

Ik geloof: het verhaal van een wonder!

Familie De Nooy: Rie en Jan Arnold

In de vorige Zandloper schreef Johan de Nooy een stukje over zijn eind vorig jaar overleden zuster Rie, die tijdens de Duitse bezetting koerierster voor het verzet was geweest. De redactie vroeg Johan of hij nog meer verhalen had over zijn familie, die een belangrijke rol in het verzet heeft gespeeld. Aan dat verzoek wilde hij graag voldoen.

Gedeelten uit een interview in 2004 door Johan met zijn zuster Rie Dijksterhuis-de Nooy

Het was Nieuwjaarsdag 1945, die we met z’n allen redelijk hadden gevierd. In de nacht van 1 op 2 januari. – omstreeks 5 uur, het was nog pikkedonker – werd er hard op de deur gebonkt van Park Paasberg 26 (later Raadhuislaan 9) door Ries Jansen (*over Ries Jansen zie pagina 18 e.v. - red.*) en zijn trawanten van de Sicherheitsdienst die tegelijkertijd ook achterom liepen.

Vader Ko de Nooy vloog zijn bed uit naar beneden om de (clandestiene) stoppen uit de meterkast te draaien. En holde weer naar boven en verstopte de stoppen in een sok. Intussen hadden de SD-ers het keukenraam ingetrapt en waren naar binnen geklommen. Ze liepen meteen naar boven. Alle slaapkamers zaten vol évacués van de Veluwezoom, inclusief Joep Locker, een Joods jongetje dat bij ons ondergedoken zat.

Rie de Nooy

Mijn broertje Johan was ruim 1 jaar oud en sliep op de kamer van Vader en Moeder.

Iedereen moest zijn papieren laten zien. Vader had op zijn identiteitspapieren Jacobus de Nooy staan, en hem moesten ze hebben.

Ze meenden een goede vangst te hebben gedaan en wij dachten ook: Die zien we wellicht niet meer terug. De SD-militairen die er ook bij stonden hielden het geweer in de aanslag richting ledikantje van Johan, voor het geval Vader op het idee kwam om te vluchten. Mijn zus Tine en ik gingen met gebalde vuisten voor die kerels staan en riepen smalend: *'Tjonge, wat zijn jullie een helden, zeg!'*

Intussen was Vader zogenaamd zijn brillenkoker aan het pakken, maar daar stopte hij allerlei belastende papieren in en gaf die aan mijn oudste zus Go, met het verzoek: *'Go, wil jij de bril voor mij bewaren?'* En Go ruimde de koker meteen op.

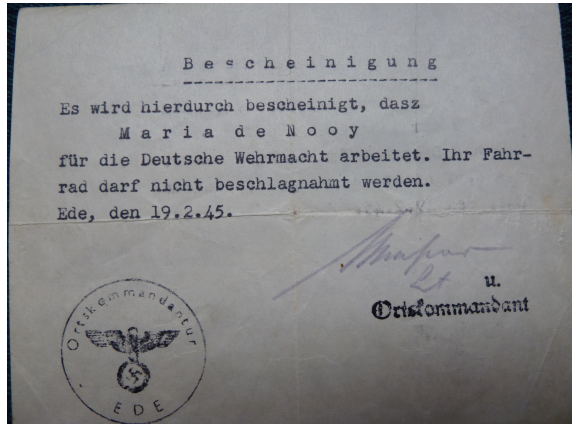
Ries Jansen liep nog wat vloekend rond en neusde overal in en onder. Hij wilde het licht aandoen en zei: *'Nou dat valt me mee dat jullie geen stroom hebben'* en wilde toen de gaslamp aandoen; waarop Moeder zei: *'Er zit een nieuw kousje in, dat moet u eerst aansteken.'* *'Ach barst toch, wijf'*, zei Jansen, ging op een stoel staan en stak het gas aan waarop het kousje met een steekvlam in de fik vloog en er nog steeds geen licht was. En dat was een groot geluk want de lamp hing vlak naast een deur, waar in de bovenkant een geheime gleuf was gemaakt, waarin zich valse paspoorten en persoonsbewijzen bevonden. Toen namen ze Vader in gevangenschap mee.

Ik ben me direct gaan aankleden om onder anderen Menno (Tony) de Nooij te waarschuwen, zodat ze konden onderduiken.

Intussen bleek dat de SD lukraak een aantal mensen had opgepakt (onder anderen de heren Pieterse van 'Buitenzorg', Karssen van de leerhandel aan het Maandereind, Zwerus de Nooij uit de Nieuwe Stationsstraat, De Kleer, Scherrenburg, De Stigter (hoofd MULO op de markt), Veen, loco-burgemeester Mens, meester Faas (NH-school). Vader had al vrij snel door dat dit geen gerichte actie betrof. *'Misschien hebben we wel even een beroerde tijd'*, zei hij, maar er zat absoluut geen logische structuur in deze razzia. Zo werd Oom Zwerus al na een paar dagen vrijgelaten, *'want die was oud, daar hebben we niets aan'*; hij had zich van de domme gehouden.

Wij (Rie en zussen) gingen later naar de Markt waar 17 gevangenen waren verzameld. Later werden zij in een overvalwagen naar hotel De Wormshoef in Lunteren gebracht. Daar werden ze verhoord en kaal geschoren. Er is bij de verhoren wel geslagen, maar Ko de Nooy had geluk en kreeg geen slaag.

Ries Jansen had tijdens het verhoor van Vader gezegd: *'De Nooy, ach so, reformiert sicher?'* Jansen kwam oorspronkelijk uit Heelsum en kende daar Oom Hendrik de Nooij, bij wie hij op de knapenvereniging had gezeten, waar hij kennelijk geen goede herinneringen aan had overgehouden. Hij had in elk geval een grote hekel aan die *'verdammte Reformierten'*.

De gevangenen werden nu op transport gesteld naar Wageningen, waar ze stellingen en schuttersputten moesten graven en boomstompen rooien, onder andere waar nu het Arboretum Belmonte op de Wageningse Berg is.

Ik (Rie) had een Ausweis van de Ortskommandant in Ede ('geregeld' door verzetsman Job Herikhuizen die door de politie als verbindingsman bij de bezetter was 'gedetacheerd') die ik voor mijn werk als koerierster geregeld misbruikte.

(Hoe Rie naar Wageningen fietste om haar vader met zijn verjaardag te feliciteren en wat kadootjes te brengen, is uitgebreid verteld in De Zandloper 2005-2.)

Eind januari 1945 kwam Ko de Nooy weer vrij, omdat dokter Simon Derksema 'schweres Magenleiden' bij hem had geconstateerd en hem had 'afgekeurd' voor zware dwangarbeid.

De bezetter liet Vader dus gaan en zo gebeurde het eind januari dat Ko de Nooy met een aantal Rotterdamse dwangarbeiders, te voet op transport naar de Markt in Ede werd gesteld. Maar ter hoogte van vishandel Rijsemus in de Grotestraat schoot hij het steegje in en liep over Achterdoelen door de achtertuin naar zijn huis in Park Paasberg.

Binnen zag de familie een haveloze kerel aankomen: ze dachten eerst dat het misschien iemand van verffabriek Macostan was. Ik dacht: dat kon Vader weleens zijn en bood aan om te gaan kijken. We zaten immers met 24 evacués aan de schaarse pot en die hoefden niet meteen te weten dat Vader misschien weer vrij was.

Ik kwam terug uit de keuken en vroeg aan Moeder: *'Kunt u even naar achteren komen, want Hannes (Snetselaar) wil u spreken.'* Toen Moeder terugkwam straalde ze zo dat het niet lang verborgen kon blijven dat Vader weer thuis was en ook de kleine Johan begon meteen te kraaien toen Vader binnenkwam; hij was uitgeput na de zware wandeling, zag er haveloos uit: ongewassen, ongeschoren en hongerig want ze werden in Wageningen in leven gehouden met waterige rijstepap.

Daarna is hij tot aan de Bevrijding thuis, en elders in Ede, ondergedoken geweest. In die tijd liep hij met een aantal huissleutels van vrienden op zak, zodat hij bij onraad zo ergens anders naar binnen kon.

Daarna is hij onder de schuilnaam Jan Noordijk bij de familie Van Steenberg en aan de Maanderbuurtweg tot aan de Bevrijding ondergedoken. Daar zaten nog meer onderduikers, onder anderen de heer Pleizier (leraar MULO). Hij heeft daar ook meegemaakt dat de drie zoons door Ries Jansen werden opgepakt en later gefusilleerd op de Keijenberg in Bennekom. Een klap die de ouders nooit meer te boven zijn gekomen.

Maar dit was zo dicht bij huis, dat Vader regelmatig bezoek kreeg van Moeder met zoon en dochters, die daar met de kinderwagen heenliepen.

Uit een brief van 30 september 2008 van Maria de Nooy-Dijksterhuis aan broer Johan

Volgens afspraak zou ik je nog een stukje schrijven over een bezoek van Vader Ko en mij.

Ik denk begin oktober 1944 op een avond, nog vóór spertijd, riep Vader: ‘Rie, ga je met me mee voor een avondboodschap?’ Hij had een koffertje dat ik moest dragen. We zouden bij aanhouding van of naar het station Ede-Dorp moeten.

We wandelden via de Torenstraat de Notaris Fischerstraat in. Rechts achteraan belde Vader aan bij een mooi huis van de familie Van Ruler. Ik kende mevrouw Van Ruler niet. Ze had twee volwassen zoons. Vader vroeg belet en in de kamer vroeg hij of hij van haar langste zoon (2m+) een kostuum kon lenen, zonder garantie dat hij dat terug zou krijgen.

Ze ging met de koffer naar boven en kwam weer terug met een gevuld valies: een 3-delig kostuum, 2 overhemden, 1 stropdas en 2 paar sokken grote maat. Ze vroeg niets en liet ons zelf weer uit. Vader en ik liepen retour Ede-Centrum via de markt.

Vader zei: Ik blijf hier en geef jij de koffer maar even af bij tante Marie (De Nooy-Mulder, Brouwerstraat 5) aan de keukendeur. 3x tikken, meen ik. Alles verliep glad en Vader en ik kwamen zonder bagage (thuis) op Park Paasberg retour.

Na enkele dagen moest ik bij tante Marie iets doorgeven en liep achterom. Op het terras, uitzicht spoorlijntje, zat iemand een krant te lezen. Die keek en ik knikte beleefd. Genoemde lezer rees op, een boom van een kerel in een bekend kostuum, en hij schoot naar binnen. Ik droop af naar huis en heb niemand iets verteld. Die persoon was duidelijk brigade-generaal sir Gerald Lathbury, commandant van de 1e luchtlandingsbrigade, die sinds de mislukte slag om Arnhem bij tante Marie logeerde tot

*Brigade-generaal
Lathbury*

de crossing over de Rijn (Pegasus I). Daar verwisselde hij, in het bos, net als alle andere para's het burgerkostuum voor zijn uniform.

Of het kostuum ooit weer bij zijn eigenaar is teruggebracht, weet ik niet, en of generaal Lathbury bij deze crossing was of op een andere wijze in bevrijd gebied is gekomen, weet ik ook niet meer zo precies. (*Ja dus, JdN*)

Het 'weten' lag me zwaar op de maag. Had die lezer niets gedaan, dan was mij niets overgefallen. Een klein kijkgaatje in zijn krant had al voldoende kunnen zijn.

Na de bevrijding was ik e.e.a. al vergeten door mijn eigen activiteiten. Later komen dan de herinneringen weer terug.

Hopelijk heb je hier iets aan. Rie.

Bezoek van Johan de Nooy Jzn aan Jan Andries de Nooy Pzn in mei 2010

Jan Andries de Nooy (1924-2016) was het 7e kind van Pieter de Nooij en Maria Mulder en woonde in de Brouwerstraat, Ede.

Aanleiding om Jan Andries op te zoeken was dat ik uit zijn eigen mond de oorlogsverhalen wilde horen, nadat ik van de familie had vernomen dat hij diverse medailles en waarderingen voor zijn verzetswerk in WO II had gekregen.

Dit betrof onder andere de *Medal of Freedom (with the Silver Leaves)*. Deze had hij speciaal gekregen omdat hij gids was geweest bij de crossing over de Rijn, Pegasus I, in de nacht van 23 oktober 1944. Hij is toen met het laatste bootje overgestoken naar bevrijd gebied en nam dienst bij de Engelse luchtmacht als bombernavigator (mede op voorspraak van brigade-generaal John Hackett, die bijna vier maanden in Ede bij de familie zat ondergedoken). Maar de gevechtmissies waren toen al voorbij en hij heeft geen oorlogshandelingen meer hoeven te doen.

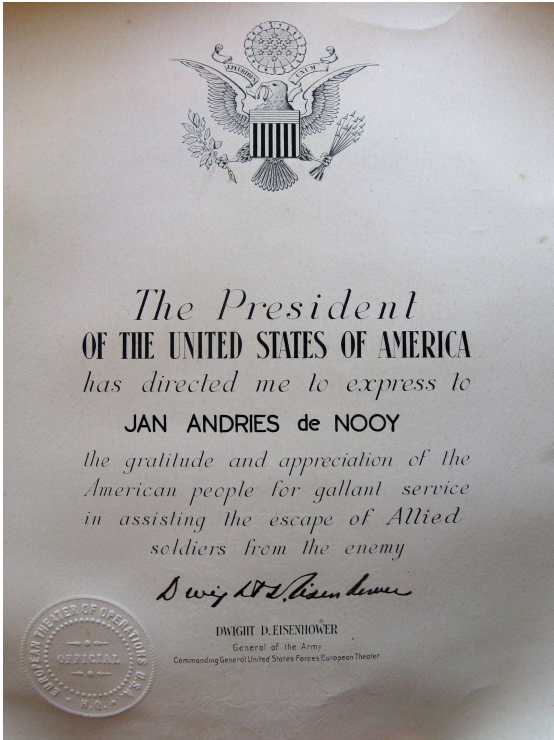

Jan Andries de Nooy PZN

Ook heeft hij tijdens de luchtlanding Operation Market Garden op 17 en 18 september 1944 de Engelsen de weg gewezen van de Ginkelse Heide naar de brug in Arnhem, en heeft hij meegevochten, deelgenomen aan wapentransporten en dergelijke. En tijdens zo'n transport (de wapens onder het hooi op een boerenkar) groette hij vriendelijk passerende SD-ers.

Hij (19 jaar oud) zat in de verzetsgroep van zijn broer Menno (Tony) en werd ooit door zijn been geschoten, toen hij na Sperrzeit op straat was. In de ziekenboeg op de Bergstraat in Ede kwam de Duitse soldaat later excuus aanbieden. Hij moest toen

een stuk ondertekenen van een Duitse officier dat hij geen aanklacht zou indienen of iets dergelijks. Toen hij het eerst wilde lezen omdat hij bang was voor de SS of zo te tekenen, werd de Duitser heel boos en begon met zijn pistool te zwaaien Jan Andries heeft toen maar getekend. Het bleek later een onschuldig document te zijn.

Toen hij daar in de ziekenboeg lag, kwam de SS hem halen voor transport naar Arnhem. Dat zag hij helemaal niet zitten, natuurlijk, en de dokter had ook gezegd dat hij zich maar erg ziek moest houden. De SS hield vol en Jan moest mee, maar: hij had geluk. Toen hij kermend en wel in een auto zou worden geladen,

kwam er net een hoge marine-officier langs, die vroeg wat er aan de hand was. Dat werd uitgelegd en Jan Andries werd ook door hem ondervraagd. De marineman gaf opdracht dat Jan Andries eerst moest herstellen, en daarna kon de SS hem hebben. Omdat hij hoger in rang was dan de SS-er, gebeurde dat dus ook zo. Wat waarschijnlijk Jan Andries' leven redde.

Gelezen in Jan Dirk Tuinier, *Herinneringen voor de Toekomst*, pagina 39: *'Het dagrapport van de politie in Ede vermeldt dat er één demonstrant was. Het was de 18-jarige Jan Andries de Nooij uit de Brouwerstraat in Ede. Hij werd op 3-5-1942 door de gemeentepolitie gearresteerd. Uit protest tegen de discriminerende maatregelen tegen de Joden had hij zelf een Jodenster opgedaan, hoewel hij geen jood was. Hij werd overgebracht naar de Duitse veiligheidspolitie (SD) in Arnhem. Nadat hij daar 6 weken had vastgezeten en stevig was aangepakt, werd hij vrijgelaten met een voorwaardelijk vonnis van 2 jaar.'*

Ze hebben hem naar eigen zeggen ook eens opgepakt en in Woeste Hoeve voor een vuurpeloton gezet, omdat hij het vertikte om te zeggen waar broer Menno (Tony) was, na Bill Wildeboer de tweede man van het verzet in Ede. Hij hield bij hoog en laag vol dat hij het niet wist. Hij heeft dus echt in de loop van een aantal geweren gekeken en het vuurcommando gehoord, de knallen gehoord ...tot bleek dat het losse flodders waren. En hij heeft niets verraden! Toen hij aan de Duitsers verbaasd vroeg waar in zijn borst nu de kogelgaten zaten, kon hij met een schop onder zijn kont van een officier ophoepelen: *'Abhauen, Sie!'* En hij ging te voet terug naar Ede.

75 jaar geleden al een bio-centrale in Ede

Kees van Lohuizen

Niets nieuws onder de zon

De laatste tijd zijn bio-centrales veel in het nieuws alsof het een nieuwe ontdekking is. Over nut en onnut zijn heftige discussies gaande. Gestookt met hout of kolen, het is allemaal 'bio-materiaal' dat relatief kort of heel lang geleden is gevormd, terwijl de vervanging (hergroei) van het verstookte materiaal daarmee evenredig is.

In Ede was ruim 75 jaar geleden al een met hout gestookte bio-centrale in gebruik bij houthandel Tulp. Die leverde stroom aan een aantal bedrijven en instellingen, toen het openbare net van de PGEM na de start van operatie Market Garden niet meer leverde. De centrale in Nijmegen was immers stilgelegd.

Wat weten we?

In mei 1945 vroeg de weer in zijn ambt gestelde burgemeester Middelberg aan de heer Weener, directeur Gemeentewerken, wat hij wist van de stroomlevering door houthandel Tulp aan een aantal bedrijven in Ede.

Weener was verrast: hij wist van niets ondanks dat hij na zijn ontslag in 1942 in Ede was blijven wonen. Hij belegde een bespreking met de heren J. Roman van de PGEM en J. Tulp. Op 30 mei 1945 rapporteerde hij aan de burgemeester (niet B&W) over die bespreking en schreef onder meer het volgende (niet letterlijk)*:

1. Door uitschakeling van de centrale Nijmegen bij de start van operatie Market Garden kon de PGEM geen stroom meer leveren.
2. Met medewerking van de PGEM heeft Tulp daarna stroom geleverd aan: Coöp. Boerenbond, Ziekenhuis Zonneoord en Buitenzorg, de melkfabriek Concordia, drukkerij Frouws, de molen 'Concordia', de graanmalerij van Rozenboom, het postkantoor, de radiocentrale en het wachtgebouw der NBS (niet NSB dus).
3. Terwijl het PGEM-tarief 2 à 5 ct/kwh bedroeg, betaalden de ontvangende bedrijven nu 30 ct/kwh onder voorwaarde dat de Gemeente voor het benodigde hout zou zorgen. De gemeente kocht het hout, kapte het en vervoerde het van het Edesche Bos naar Tulp. De verrekening geschiedde per gewicht.
4. Het gebeurde was hem (Weener) onbekend en het moest door zijn voorganger zijn geregeld.
5. Weener verzoekt hem te melden op welke post hij de gemaakte kosten moet boeken.

Zwerus de Nooij meldde in De Zandloper 2000-2 in een artikel over de firma Tulp dat Tulp, wegens gebrek aan benzine, destijds hout verzaagde tot kleine blokjes voor gasgeneratoren op of achter auto's. Bovendien vermeldde hij dat in de schuilkelder van Tulp de bekende dameskapper Zomerhuis zijn klanten voorzag

van een permanentje dankzij de daar beschikbare elektra. Ook noemde hij de levering van stroom aan het Juliana Ziekenhuis bij spoedoperaties.

Persoonlijk heb ik van 1962 tot 1972 bij Gemeentewerken gewerkt. De eerste jaren was Van As mijn chef en ik herinner mij dat Roman (PGEM) een keer bij hem was. Van As vertelde mij toen over het clandestiene gebruik van het eigen telefoonnet van de PGEM dat voor de ondergrondse van grote betekenis is geweest. Ik veronderstel dat de technicus Roman destijds van veel dingen afwist.

Vragen en twijfels van de schrijver

Schrijver dezes is nieuwsgierig naar het volledige verhaal en vraagt uw medewerking voor het oplossen van een aantal resterende en daarna nog opkomende vragen:

1. Weener noemde niet het Juliana Ziekenhuis (Zwerus de Nooij wel). Ik meen echter dat het was gevorderd door de Duitsers, en wellicht draaide daar een noodgenerator op brandstof van het leger. De door Weener genoemde ziekenhuizen waren, denk ik, nood-ziekenhuizen.
2. Als voor de door Weener genoemde bedrijven illegaal stroom op het net werd gezet, dan moet al snel (ook bij de Duitsers) bekend zijn geweest dat al die bedrijven van tijd tot tijd in werking waren. Ook de clandestiene aftak door particulieren was dan waarschijnlijk een extra bron voor ontdekking daarvan. Of was de levering van stroom door Tulp aan die bedrijven toch legaal?
3. Naar mijn idee heeft Tulp alleen stroom kunnen leveren via het bestaande net.
4. Zou er clandestiene (technische) hulp van de PGEM zijn geweest? Of noodzakelijk?
5. Zat Ede na 17 september 1944 continu zonder stroom door afkoppeling van de centrale in Nijmegen? Of kon en werd er nog vanaf elders stroom geleverd?
6. Bij de geschetste situatie waren veel mensen betrokken, zodat mij persoonlijk het haast onmogelijk lijkt dat dit allemaal illegaal is gebeurd. Bovendien zijn de leveranties van stroom als noodmaatregel verklaarbaar voor verzorging van zieken, voedselleveranties en mededelingen voor de overheid. Als het illegaal was, dan was er wel eens iemand tegen de 'illegale lamp gelopen'.

***Wie wil mij op de goede weg helpen?
Reacties graag naar De Zandloper:
zandloper@telfort.nl.***

Bus met houtgasgenerator en de ijscoman op overweg bij station E-W. foto GA 15067. Het mooie van die tijd was dat er nog een ijscoman door het dorp reed.

* Brief Weener in: GAE 029- 201-45; brief Di-12, d.d. 30 mei 1945

Pak maar een doos 21:

1945

Gerard van Bruggen

Omdat dit nummer van De Zandloper grotendeels in het teken staat van oorlog en bevrijding, vraag ik deze keer in het gemeentearchief – in afwijking van de inmiddels vertrouwde vraag naar een willekeurige doos – om een doos die ‘iets te maken heeft met de oorlog of de bevrijding van 1945’. Het resultaat is de hiernaast afgebeelde doos met archiefnummer 018: Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten te Ede – 1945.

Het blijkt om een volledig archief te gaan – slechts één doos en deze doos is ook nog eens verrassend licht. Er zitten acht omslagen in die op één na weinig bevatten. Een klein archief dus en vanwege de inhoud deze keer een klein artikel dat even de schijnwerper richt op slechts één facet van het werk van de B.S.

Behalve de acht inventarisnummers zit er ook een papier met toelichting in de doos, opgesteld in oktober 2011. Ter informatie het volgende citaat:

‘De Nederlandse Binnenlandse Strijdkrachten, meestal afgekort als B.S. , was een samenwerkingsverband van de drie belangrijkste verzetsgroepen in Nederland tijdens de Duitse bezetting. Die verzetsgroepen waren de Ordedienst (O.D.), de Landelijke Knokploegen (L.K.P.) en de Raad van Verzet (R.V.V.). De formele oprichting van de B.S. geschiedde per Koninklijk Besluit van 5 september 1944 van de Nederlandse regering in Londen en Prins Bernhard werd bevelhebber. In het bezette Nederland werd kolonel Henri Koot tot commandant benoemd. De B.S. werd mede opgericht om de verzetsbeweging beheersbaar te maken omdat die de laatste oorlogsjaren over steeds meer wapens kon beschikken. Na de bevrijding werd vanaf augustus 1945 de B.S. opgenomen in de Koninklijke Landmacht. In 1948 kwam het officiële einde van de B.S.’

De Edese afdeling van de Binnenlandse Strijdkrachten viel onder het Gewest Veluwe van de B.S. en stond onder leiding van D. Wildeboer – in het dorp Ede had Th. A. Boeree (afkomstig uit de Ordedienst) de leiding. De naam Wildeboer komt in het archief wel voor, die van Boeree niet.

De inhoud van de doos heeft betrekking op de garage van de B.S. en bestaat uit een drietal schriften, een presentieboekje en een aantal losse stukken. De vroegste datum die vermeld wordt is 23 april 1945 en de laatste is 6 juni 1945, maar het meeste materiaal is ongedateerd. De losse briefjes gaan over gewerkte uren,

Alle genoemden hadden echter wel een volledige baan bij de B.S., want in het presentieboekje staan ze genoteerd voor 44 uur (zes dagen van 8 uur, op zaterdag 4 uur en 's zondags vrij).

De chauffeursrol is de belangrijkste taak voor deze afdeling van de B.S. en de tien chauffeurs hadden zes auto's ter beschikking. In een apart schrift is voor ieder van de zes voertuigen een aparte bladzijde beschikbaar, waarschijnlijk bedoeld om het onderhoud daarop aan te tekenen. Omdat het archief slechts een periode van minder dan twee maanden beslaat, is er van onderhoud geen sprake en staat bij ieder voertuig alleen een enkele bijzonderheid als het chassisnummer en motorvermogen vermeld. Naast een Chevrolet zijn er een Fiat en een Opel als personenauto en een Standard, een Chevrolet en een Bussing als vrachtauto beschikbaar; de laatste is voorzien van een aanhanger. Niet in het schrift vermeld, maar op een apart briefje staat nog een Gazelle vermeld, in bruikleen bij de B.S. – het gaat om een motorfiets.

Dat er soms flinke ritten gemaakt worden, blijkt uit het afgebeelde briefje waarin de chauffeurs Hendriks en Matser met de Bussing een rit naar Borculo, terug naar Ede en vervolgens naar Laren (NH) moeten maken.

De voertuigen werden gebruikt voor het vervoer van personen en goederen, hoewel over personenvervoer in de doos niets is te vinden, maar waar zouden personenauto's anders voor gebruikt worden? En in deze periode zijn er heel wat 'foute' Nederlanders opgepakt en naar elders getransporteerd, waarschijnlijk met deze auto's van de Binnenlandse Strijdkrachten. Over goederenvervoer is meer te vinden; als voorbeeld het briefje inzake brandstoffenvervoer voor de gasfabriek.

Het was vrede, maar uit de 'krabbels' in deze doos klinkt de oorlog nog door en de mensen van het verzet tegen de bezetter willen zich nu inzetten voor herstel van het dagelijks leven.

Hendriks Matser.
 A.B.D. heeft opdracht
 gegeven, dat de Bussing
 te Borculo het eerst
 geladen met vanden
 Cyclieve moet zorg te
 dragen, dat de Bussing
 te Ede snel gelost wordt.
 Bussing moet daarna
 nog naar Laren d.H.
 te gaan dan twee andere
 chauffeurs mede.
 H.

№ 3853

OPDRACHT.

VAN DE BINNENLANDSCHE STRIJKKRACHTEN
 GEWEST VELUWE - AFD. VERVOER

District No. 96

AAN Vrachtwagen
 Personenauto
 Motorrijwiel } B.S. No. 388

Traject Ede - Nymegen

Lading Brandstoffen Gasfabriek 25

Doel

Vertrektijd 6.30 uur Datum 6-6-45

Ten behoeve van Brandstoffen Com.
 Ede 6-6 1945.

de Districtscommandant, afd. vervoer, namens dezen.

H. Hendriks

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De vereniging, opgericht in 1924, stelt zich ten doel volgens artikel 3.1 van de statuten: *'Het onderzoek van archieven en gedrukte bescheiden naar alles wat betrekking heeft op het ontstaan en de geschiedenis van de dorpen (kerken en buurten) van het ambt en van de gemeente Ede en het verzamelen en bewaren van alles wat van belang kan worden geacht voor en betrekking heeft op de geschiedenis van Ede.'*

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres info@oudede.nl & ledenadministratie: ledenadministratie@oudede.nl
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Hans Post (secretaris a.i.), Wim Bruijnes (penningmeester) & Patty Gonggrijp.

Leden;

De vereniging telt ca. 700 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2020 € 17,50.

Erelid van de vereniging is Hetty Blaauw-de Wit.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%! De aftrek geldt overigens ook voor de contributie!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar. De redactie van De Zandloper bestaat uit Joyce van den Berg, Frans van Oort, Gerard van Bruggen en Hans Post (eindredacteur). De redactie is te bereiken op zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

De redactie heeft zich ingespannen om rechthebbenden van de geplaatste afbeeldingen te achterhalen. Mocht u menen rechten te kunnen doen gelden, dan kunt u zich melden bij De Zandloper.

Productie van De Zandloper: BladNL, ISSN 1384-7090

HOUT EN BOUWSTOFFEN IMPORT BV

Voor al uw hout en bouwmaterialen
Frankeneng 20 in Ede
0318-636921

Het Vishuis Ede
Grotestraat 2
6711 AM Ede
tel. 0318-846575

KREEFT

BOUW EN ONDERHOUD SINDS 1896

- 📌 ONTWIKKELING
- 📌 NIEUWBOUW
- 📌 ONDERHOUD
- 📌 RESTAURATIE

INFO@BOUWBEDRIJFKREEFT.NL 📌 BOUWBEDRIJFKREEFT.NL

Ditters SUCCESSF[😊]ORMULE

- 😊 gratis taxatie
- 😊 hoogste verkoopprijs
- 😊 hypotheekafpraak binnen 24 uur!

kijk op www.ditters.nl

- ◆ Woningmakelaardij
- ◆ Taxaties
- ◆ Hypotheken
- ◆ Assurantiën

FIETSEN FITNESS

M

maxstein

TWEEWIELERS EDE

SLIJKRUIKWEG 30 • EDE • WWW.MAXSTEIN.NL

MONDIAL MOUERS
Waaijberg Groep

VERHUIZEN IS OVERAL HETZELFDE
SERVICE NIET.

Offerte aanvragen?
www.waaijberg.nl

Tel: +31 (0)318 - 62 45 55 / Email: info@waaijberg.nl / www.waaijberg.nl